

9 788670 257481

Стојан Новаковић

поводом сто седамдесет
пет година од рођења

Стојан Новаковић – поводом сто седамдесет пет година од рођења

Стојан Новаковић

поводом сто седамдесет
пет година од рођења

Српска академија наука и уметности

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXII

P R E S I D E N C Y

Book 11

STOJAN NOVAKOVIĆ

REGARDING ONE HUNDRED AND SEVENTY FIVE YEARS SINCE BIRTH

Scientific meeting with an international partake, held at the Serbian
Academy of Sciences and Arts on November 1–2, 2017

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXII

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 11

СТОЈАН НОВАКОВИЋ

ПОВОДОМ СТО СЕДАМДЕСЕТ ПЕТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

Научни скуп са међународним учешћем одржан у Српској академији наука и уметности, 1. и 2. новембра 2017. године

БЕОГРАД 2018

Редакциони одбор
академик Михаило Војводић, уредник
академик Љубодраг Димић
проф. др Мило Ломбар
др Мирослав Перишић
др Срђан Рудић
др Војислав Павловић
проф. др Александар Расићовић, секретар

Уредници
академик Михаило Војводић
академик Александар Косић

Издавач
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Дизајн корица
Драгана Лацмановић-Лекић

Технички уредник
Никола Стевановић

Лектура
Снежана Крстић-Букарица
Невена Ђурђевић

Коректура
Рајка Павловић

Штампа
Colorgrafx, Београд

Тираж
400 примерака

САДРЖАЈ

Михаило Војводић, <i>О овој књизи</i>	9
Владимир С. Костић, <i>Поздравни говор</i>	11
Михаило Војводић, <i>Уводна реч</i>	13
Михаило Војводић, <i>Стојан Новаковић, Анексиона криза и српско питање</i>	15
Mihailo Vojvodić, <i>Stojan Novaković, Annexation crisis and the Serbian question</i>	21
Славенко Терзић, <i>Балканске студије Стојана Новаковића</i>	23
Slavenko Terzić, <i>Stojan Novaković's Balkan studies</i>	34
Мило Ломпар, <i>Полихисторска својства Стојана Новаковића и књижевности</i>	37
Milo Lompar, <i>Polyhistoric characteristics of Stojan Novaković and literature</i>	63
Андреј Шемјакин, <i>Министар унутрашњих дела и вођа револуционарне емиграције: Стојан Новаковић и Никола Пашић 1884. године</i>	65
Andrej Šemjakin, <i>Minister of internal affairs and the leader of revolutionary emigration: Stojan Novaković and Nikola Pašić in 1884</i>	73
Срђан Рудић, <i>Рад Стојана Новаковића на проучавању средњовековне српске историје</i>	75
Srđan Rudić, <i>Stojan Novaković's work on studying of Serbian medieval history</i>	87
Александар Растовић, <i>Стојан Новаковић као министар просвете</i>	89
Aleksandar Rastović, <i>Stojan Novaković as the education minister</i>	108
Љубодраг П. Ристић, <i>Британске и француске оцене спољне политишке владе Стојана Новаковића (1895–1896)</i>	109
Ljubodrag P. Ristić, <i>British and French evaluations of Stojan Novaković's government's foreign policy (1895–1896)</i>	126

Лупас Атанасиос, <i>Стјојан Новаковић и Грци: грчке перцепције о Стјојану Новаковићу</i>	127
Lupas Atanasios, <i>Stojan Novakovic and the Greeks: Greek perception of Stojan Novaković</i>	136
Ђорђе Ђурић, <i>Стјојан Новаковић на челу владе „четворне коалиције”</i>	137
Đorđe Đurić, <i>Stojan Novaković at the helm of “four-party coalition” government</i>	145
Александар Животић, <i>Одбрамбене припреме владе Стјојана Новаковића 1909. године</i> ...	147
Aleksandar Životić, <i>Defensive preparations of Stojan Novaković’s government in 1909</i>	162
Војислав Павловић, <i>Стјојан Новаковић и Конкордаџ са Ватиканом</i>	165
Vojislav Pavlović, <i>Stojan Novaković and Concordat with the Vatican</i>	180
Петар В. Крестић, <i>Стјојан Новаковић у Дневнику Милана Ђ. Милићевића</i>	181
Petar V. Krestić, <i>Stojan Novaković in Milan Đ. Miličević’s Diary</i>	196
Бранко Бешлин, <i>Стјојан Новаковић и Матица српска</i>	197
Branko Bešlin, <i>Stojan Novaković and Matica srpska</i>	209
Радомир Ј. Поповић, <i>Шабачки дани Косте Новаковића (1842–1857 године)</i>	211
Radomir J. Popović, <i>Šabac days of Kosta Novaković 1842–1857</i>	233
Александра Новаков, <i>Утицај Стјојана Новаковића на рад српских средњих школа у Османском царству</i>	235
Aleksandra Novakov, <i>Stojan Novaković’s influence on work of Serbian secondary schools in the Ottoman Empire</i>	253
Мирослав Јовановић, <i>Стјојан Новаковић у Српском ученом друштву и Српској краљевској академији</i>	255
Miroslav Jovanović, <i>Stojan Novaković in the Serbian Learned Society and in the Royal-Serbian Academy</i>	269
Миле Станић, <i>Прејиска Стјојана Новаковића у Архиву САНУ</i>	271
Mile Stanić, <i>Stojan Novaković’s correspondence in the SASA Archives</i>	315
Бојана Миљковић Катић, <i>Политика Министарства народне привреде у влади Стјојана Новаковића</i>	317
Bojana Miljković Katić, <i>Policy of the Ministry of People’s Economy in Stojan Novaković’s government</i>	328
Драган Симеуновић, <i>Државојворна мисао и дело Стјојана Новаковића</i>	329
Dragan Simeunović, <i>State-building thought and works of Stojan Novaković</i>	344

Милош Ковић, <i>Стојан Новаковић и југословенска идеја</i>	347
Miloš Ković, <i>Stojan Novaković and the Yugoslav idea</i>	355
Борис Милосављевић, <i>Стојан Новаковић и Слободан Јовановић</i>	357
Boris Milosavljević, <i>Stojan Novaković and Slobodan Jovanović</i>	378
Вељко Станић, <i>Ерудитија, полихистор, интелектуалац: проблеми „филозофске историје“ у делу Стојана Новаковића</i>	379
Veljko Stanić, <i>Erudit, polyhistor, intellectual: problems of “philosophical history” in Stojan Novaković’s work</i>	394
Ђорђе Бубало, <i>Стојан Новаковић – замисли и подухвати систематској издавања средњовековних српских извора</i>	395
Đorđe Bubalo, <i>Stojan Novaković – ideas and undertakings of systematic publishing of medieval Serbian sources</i>	421
Рада Стијовић, <i>Стојан Новаковић и Речник Српске академије наука и уметности</i>	423
Rada Stijović, <i>Stojan Novaković and the Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts</i>	430
Мирјана Бошков, <i>Поставке Стојана Новаковића о „хронографу–тројадику“ у светлости савремених истраживања</i>	431
Mirjana Boškov, <i>Stojan Novaković’s postulates about “chronograph–troyadik” in the light of modern research</i>	447
Рајна Драгићевић, <i>Место Стојана Новаковића у ланцу најважнијих српских лингвиста</i>	449
Rajna Dragičević, <i>Stojan Novaković’s place in the chain of most important Serbian linguists</i>	463
Александар М. Милановић, <i>Стојан Новаковић као језички нормативиста</i>	465
Aleksandar M. Milanović, <i>Stojan Novaković as a language normativist</i>	478
Милан Алексић, <i>Књижевнотеоријски ставови Стојана Новаковића</i>	479
Milan Aleksić, <i>Stojan Novaković’s ideas about literary theory</i>	492
Ненад Николић, <i>Стојан Новаковић и питање српској идентитетима: поглед кроз књижевност, језик и културу: 1867–1913</i>	493
Nenad Nikolić, <i>Stojan Novaković and the question of Serbian identity: a view through the literature, language and culture: 1867–1913</i>	516

О ОВОЈ КЊИЗИ

Објављени реферати поднесени су на научном скупу одржаном у Српској академији наука и уметности 1. и 2. новембра 2017. године. Посвећени су Стојану Новаковићу, личности која је испуњавала значајан део научног простора као и политичке сцене Србије у другој половини 19. и почетком 20. века. Реч је о великом историчару и филологу, уз то и истакнутом политичару, државнику и дипломати који нам је из своје разноврсне делатности оставио богату заоставштину. До пре неку деценију Новаковић је спадао у групу оних српских великана прекривених велом заборавља, спомињан махом у радовима који се баве средњим веком или нешто мање од оних који су проучавали Први српски устанак. Недовољно су биле оцењене и његове заслуге за спољнополитичке успехе током последње етапе нововековне Србије. Научни скуп је зато пружио прилику да се на основу нових чињеница до којих се у међувремену дошло или прецизним тумачењем његових објављених сведочанстава, још једном претресу Новаковићева научна дела, студије мемоарског карактера и политички текстови, а затим изнова вреднује његово вишедеценијско суделовање у државној служби, између осталог његов скупштински рад, улога у годинама озбиљних криза, дипломатске мисије или допринос у управљању политиком земље као министра или председника владе.

Уредник

ПОЗДРАВНИ ГОВОР

Накана да нашим претходницима посвећујемо поједине године њихових јубилеја заправо је зачета 2016. године када смо, као кућа, ту годину посветили Јовану Цвијићу. Ову, 2017. годину, посвећујемо Стојану Новаковићу, док ће следећа бити посвећена Михајлу Петровићу Аласу. Договорили смо се и о јединственом обрасцу таквог посвећивања: прво, скуп на коме ће се размотрити разнолике делатности особе коју славимо, друго, изложба посвећена тој особи, која расветљава не само биографске детаље, већ и укупан контекст у коме се деловало и живело, и коначно, треће, монографија о тој личности, у нади, надам се не пустој, да у некој блиској будућности овде у САНУ имамо едицију посвећену нашим великанима.

Избор и редослед ових годишњица нема намеру да успоставља какву вредносну хијерархију у којој ће се прво прослављати они најзначајнији, потом они мање значајни и тако редом. Такав наум био би непристојан, неприхватљив, штавише глуп, али, зашто и то не рећи, чак и када бисмо покушали, изнад наших знања, способности и могућности. Редослед ових годишњица не носи са собом поређење међу изабранима.

Чим смо почели са нашим искреним наумом дочекали су нас мрзовољни мандарини који знају истине сакривене иза фасада званичне историје, постављајући питања о одређеним контроверзама везаним за ове јединствене личности, па и Стојана Новаковића. Држим да су евентуалне заблуде, па и грешке, привилегија људи великих замаха и идеја, а да они који се нису упуштали у грех самосталног мишљења немају такав ризик. Уз то, туђе ставове у туђим временима и обичајима страшно је претенциозно гледати кроз наочаре данашњих схватања и толико нам драге политичке коректности – као да нам обична, грађанска пристојност није довољна.

Стојан Новаковић, који је првобитно, и по мишљењу моје маленкости, много лепше име Коста заменио у Стојан, спада у личности које вас када мало прочепркате по биографији фрустрирају енергијом, различитошћу деловања, визијом – укратко, оне личности које тврду да је живот кратак чине опскурном, наговештавајући нам шта је све могуће урадити за живота. Стојан Новаковић, попут Цвијића, два наша председника Академије, својим животима илуструју значење заборављеног појма „јавни радник“, мада никоме не препоручујем да опонаша њихову посвећеност – ради се о посвећености од које ненавикли изгоре. Упоредо са овим скупом већ је изашла монографија са 125 докумената које је

својим уредним и читљивим рукописом на српском, али и на француском језику, исписао Новаковић. У цртицама које назива *Наше стање – белешке једнога њесимистије* (децембар 1874 – март 1875), он са резигнацијом анализира политичку ситуацију и међупартијске обрачуне и деспартно пита: „Откуд је произишло садашње стање?“ Ради се само о цртицама, без веће амбиције, али извесна трајна начелност и језгровитост несумњиво је узбудљива:

„У партијама имамо само вође, генерале без војске.

Оно што изгледа као војска, то су све најамници плаћени или новцем или изгледом или, ако ничим другим, популарношћу, удовољством својих слабости и сујетом.

Никад не треба способност ради партајства забацивати и њом се не служити.

Још мање неспособности само из партајства под способности примати.

Народ са завишћу, пакошћу, чудноватом тежњом за једнакошћу, самовољан и субјективан, мало образован, ватрен, напрасит, осветљив, злопамтило.

Сва та својства тешко ишчезавају и у најобразованијих синова његових.

За обарање увек доста савезника – у стварању никад ни два сложна.

Све нам је половно.“

У програму листа Видело (децембар 1879) Новаковић лamentsира: „Ко ће измерити дубљину забуне политичке, у којој сваки зна само за себе, у којој сваки о свакоме сумњичи, у којој се преко ноћи мењају вере, у којој нико не зна куд иде други, ни куда иде сам!? „Либералци“ без либерализма, „консервативци“ без консервативизма, „комунци“ без комунизма. Ето слике коју представљају народу, са мајушним изузетком, данас његови прваци, на покуду уставности, а на штету садашњости и будућности народне.“

Без намере да правим насилне и неумесне временске екстраполације нашег усуда у јавном и политичком животу, има извесних историјских искустава која су несрећна константа, попут редова написаних 30. новембра 1908: „Кад сам рекао да не мора Европа одобрити оно што је Аустрија прогласила Зиновјев одговори да се не може водити рат и стога се мора одобрити. Кад сам на то напоменуо да то није по међународном јавном праву – рекао је: жалосно је, али је тако.“

Међутим, Стојан Новаковић се не предаје и то је кључна порука наше две годишњице, што је мало да се назове традицијом, али довољно да не буде случајност већ намера. Дозволите ми да завршим његовим речима које би се и данас, без икакве измене, могле употребити: „Постарајмо се и ми... да се рад на уједињењу народа нашег поведе мирним средствима, средствима еволуције, ... путем просвете и културе, стално, живо, неуморно... Само не клонимо духом... Ова битка је тежа него она оружјем, али у њој нема пораза, победа у њој не изостаје, а када једном дође – она је вечита“. Даме и господо, надајмо се да је тако!

Владимир С. Костић

УВОДНА РЕЧ

Имајући у виду огромну улогу Стојана Новаковића у културном уздизању српског народа, тумачењу његовог језика, утврђивању његове прошлости, затим политичком образовању, обликовању његовог друштвеног бића, предочавању будућности, Српска академија наука и уметности је још давне 1992. године, поводом сто педесет година од његовог рођења, организовала научни скуп – разуме се, њему посвећен. С обзиром на то да је време показало непролазност резултата које нам је Новаковић оставио, и да нова истраживања, на првом месту архивска, и нова тумачења, потврђују основаност подсећања на ову велику личност, тај циљ има и данашњи скуп у поводу 175 година од његовог рођења. Иницијатива председника Владимира С. Костића да Српска академија наука и уметности у оквиру циклуса посвећеног јубилејима истакнутих академика организује сусрет познавалаца Новаковићевог дела, намени му неколико нових књига, и припреми пригодну изложбу зато је потпуно оправдана. Не треба уосталом заборавити и чињеницу да је Стојан Новаковић био у првој групи примљених чланова СКА, а да је од 1906. до смрти 1915. године заузимао место њеног председника.

С тим у вези нагласио бих још само следеће. Новаковићево богато филолошко и историографско дело од преко 400 пописаних објављених ауторских радова представило га је врхунским научником, а затим и многобројни текстови политичке садржине или мемоарског карактера које је написао, а чије ауторство у значајном броју није још откривено, јер су или непотписани или су само шифром обележени, пружили су изванредну основу и за његово вишедеценијско непрекидно суделовање у политици, државним и партијским пословима и у дипломатији. Међутим, његова озбиљна упозорења и драгоцене оцене које је износио у овој области свог занимања, од многих нису довољно прецизно уочени, али му се значајни резултати не могу оспорити. Његов рад је на пример био уграђен у модернизацију српске државе друге половине 19. и почетка 20. века и у утврђивање њеног места у односима европских држава. Посебну улогу Новаковић је имао у оживотворењу идеје о ослобођењу и уједињењу свих делова српског народа. Судбина тог народа о којој је толико знао разматрајући многобројне теме из прошлости, и сазнања о томе која је саопштавао јавности, подстакле су код њега интересовање и за савремена збивања и предодредиле га да уђе у политику и утиче на тадашња кретања. Његова проучавања српског средњовековног простора, посебно узрока пораза са Турцима у 14. и 15. веку, односно краја српских средњовековних држава и резултати до којих је дошао, послужили су му и на пољу текуће савреме-

не, првенствено спољне политике. Новаковић је и у томе налазио појаве, пре свега неслогу, које се, како је тврдио, не смеју поновити. Истом циљу је послужило и његово сагледавање настанка и развика српске нововековне државе у условима опасности од спољног непријатеља, а посебно тешког положаја неослобођеног дела српског народа у заграничним крајевима, јер се и из тога могло стећи искуство и извући поука за будућност.

Новаковић најзад, у последњим годинама живота, верујући да ће једнога дана бити задовољена историјска права српског народа за ослобођење и уједињење, без обзира на то да ли ће се то постићи мирним путем или оружјем, није скривао жељу да будућност тог народа буде сасвим усклађена са општим токовима европског развоја. Чврсто уверен да би се из прошлости морало научити којим правцем треба ићи даље, он је до краја живота остао велики приврженик идеје о томе да српски народ има да следи узоре развијених европских народа па и онда када српско питање буде решено: „Морамо гледати у прошлост само да би разумели погрешке или примере које треба избегавати. Треба се окренути новој светлости коју нам отварају сувремене векови и примери великих народа и великих цивилизација. Ту је наше спасење“. Била је то једна од последњих његових порука.

Свему овоме додао бих и то да су угледни појединци у Србији истицали да су Новаковићу његов национални културни рад, његово примерно осећање дужности и неограничена вера у народну будућност помогли да постигне велики успех не само у науци, него и на пољу практичне првенствено спољне политике.

Михаило Војводић

СТОЈАН НОВАКОВИЋ КАО ЈЕЗИЧКИ НОРМАТИВИСТА

АЛЕКСАНДАР М. МИЛАНОВИЋ

А п с т р а к т . – У раду се анализира Новаковићева концепција српскога стандардног језика, развијана у периоду од 1863. до 1914. године, која је пуне контуре добила у *Српској грамаџици* (1902). Новаковићев рад сагледава се у оквирима социолингвистичког модела и одређује значај његових поступака и ставова за све фазе стандардизације српског језика.

Кључне речи: нормативистика, стандардни српски језик, национални језик, државни језик, стандардизација, кодификација, ортографска норма, граматичка норма, екавски изговор, нормативни приручници

1. Норма у Новаковићевој теорији и пракси. Уколико се прихвати уобичајена пракса да се, при успостављању периодизација, одређене епохе означе именима централних личности у развојним процесима, онда је несумњиво да би се један од периода у развоју српске нормативистичке мисли у лингвистици морао назвати Новаковићевим периодом. У ланцу развоја мисли о књижевнојезичкој норми српског језика, наиме, Стојан Новаковић се директно, и хронолошки и квалитативно, надовезује на прве две нераскидиве карике, Вука Караџића и Ђуру Даничића, док за њим следе Љубомир Стојановић, Александар Белић, Михаило Стевановић и други нормативисти.¹

У своме дугом и богатом, тематски и садржајно разноврсном научном животу, Новаковић као да је у пракси желео да представи науку у функцији културе једне нације, а научника као културног и јавног радника који „полезно“ делује у циљу развоја народа и државе. С друге стране, он је и књижевност доживљао првенствено као уметност у функцији језика и националне културе. Стога је и на терену српистичке нормативистике био више практичар него теоретичар, што је са пуно разлога за читав његов филолошки опус већ констатовао Александар Белић (1998, 1999). То, наравно, не значи да у својим граматичким радовима није имао и посве оригиналних и иновативних решења, нарочито у области синтаксе. Иако више него значајан

¹ Иако заслужни за развој наше језичке норме, Јован Бошковић и Јован Живановић нису је задужили на исти начин као наведени филолози и лингвисти.

за историју србистичке нормативистике, Новаковић до сада није често сагледаван као творац заокруженог нормативистичког модела, премда се он на основу његових филолошких ставова и самих граматичких радова лако може реконструисати.² Вођен теоријским начелима и поставкама пре свих Ђ. Даничића, свога учитеља, Новаковић је у низу радова и граматика крајем 19. века кроз више назнака поставио темеље развоју модернога српског стандардног језика, који ће управо почетком 20. века добити готово савремено рухо.

2. Контуре нормативистичке концепције. Новаковићев нормативистички модел у потпуности је изграђен у вуковском духу, онаквом каквим су га утемељили сâм Вук Карацић и Ђуро Даничић, а најавио Доситеј Обрадовић.³ Доследност у привржености Вуковим и Даничићевим идејама огледа се већ и у Новаковићевој формулацији о *народном књижевном језику српском* (Новаковић 1878: 19), којој је остао веран, а која подразумева стандардни језик са народном основицом.⁴ У Новаковићевој концепцији су сасвим јасне и прецизне препоруке и решења понуђени за све сегменте функционисања стандардног језика. Иако је концепција заправо целовита, дата је била, нажалост, постепено и фрагментарно, елементи су расути у различитим расправама, па се до ње мора доћи повезивањем мисли из различитих епоха и радова.⁵ И Милка Ивић (1985: 331) примећује: „Својим погледима на српски књижевни језик Стојан Новаковић није посветио ниједну посебну студију. Саопштио их је успутно, пишући о нечем другом“. Новаковић је, наиме, у својим нормативистичким ставовима био доследан, али њих никада није објединио у оквиру теоријске студије, премда је по својој научној вокацији био синтетичар, и то „плодан“ и „свестран“, како је то оценио Белић (1998: 495). Биће да за ту врсту лингвистичког напора није имао времена у склопу разноврсних интересовања, рачу-

² Упркос врло вредним прилозима наведеним у литератури, заправо је Новаковић и даље најмање истражен као језички нормативиста: „Та тако расута, недовољно кохерентно изложена запажања нису привукла пажњу какву залужују“ (Ивић М. 1985: 331). Чак и у *Сјоменици Сјп. Новаковића* (СКЗ, 1921) „остајемо ускраћени за представљање Новаковићевих погледа на језик“ (Чутура 2014: 144).

³ Позната је формулација младога Новаковића о односу Доситејеве и Вукове реформе: „Није прошло много, а дође други човек, који, оно што је започео Доситије, доврши, који створи правац и даде нах народном језику“ (Новаковић 1863). Иако наглашава да је Доситеј истакао „начело писања народним језиком“, Новаковић (1911) констатује да није био „стварач програма“, те да су многи писци „још онда чистије од њега српски писали“, стајући очито сасвим на вуковску позицију у процени функције и вредности славенизма у књижевном језику. Па ипак, он у закључку поентира речима: „Новој литератури и народном језику постављени су поуздани темељи и отворен широк пут“ (Новаковић 1911: 33).

⁴ О Новаковићевој критичкој оцени појединих сегмената Вукове реформе в. Ивић М. 1985: 332.

⁵ Управо овакав Новаковићев приступ стварао је погрешну и застарелу слику да „он нема великих концепција у науци“ (Поповић 1921: 7).

најући да су конкретни резултати практичног деловања значајнији од заокруженог теоријског уопштавања.

2.1. Кључни циљ стандарднога језика јесте, према Новаковићевом мишљењу (1878: 19), неутралисање дијалекатских разлика, што ствара предуслове за јединствену, хомогену културу: „Треба да се у српском језику не познају Бачвани и Бошњаци, Ресавци и Далматинци“. Такав модел подразумева да се потисну „домаћи провинцијализми“ (Новаковић 1878: 9), што већ указује да Новаковић полако превладава ограничења Вуковог времена и актуелних погледа на књижевни језик из 1847. године. Вук је, тада, наиме, осудио Стеријину идеју о „речима пределним“, сматрајући да је још рано да се о њима говори док се није усталио књижевни језик. Захваљујући брзој стандардизацији, тридесет година касније, Новаковић већ успешно упоређује „на основима народним изграђен књижевни језик“ са „домаћим провинцијализмима“, следећи старе идеје Јована Стерије Поповића и Јована Суботића. Близкост вуковског модела стандардног језика са народним говорима условила је да Новаковић (1878: 62) истакне како се он „ – упамтимо то добро – у свима појединостима, онакав какав је, нигде не говори у народу, макар да опет у њему нема ниједне појединости која се у народу не би говорила“. Указивање на *наддијалекатски карактер* стандардног језика било је неопходно како би механизми његове експанзије (ширења) и нарочито култивације (неговања) добили на значају и озбиљности пре свега у тадашњим српским школама, али и издавачким кућама.

2.2. Станадардни језик, сматрао је Новаковић (1888: 31–32), треба да одликује „доследна правилност“, због које се управо и удаљава од било којег српског дијалекта, али уз њу и „унутрашња хармонија“. Радоје Симић с правом констатује: „Ова запажања нико није у тако јасној форми изнео код нас, ни пре Новаковића, ни после њега“ (Симић 1983: 223–224). Новаковић, даље, јасно уочава да процеси култивације (неговања), тј. процеси учења и пропагирања норме, у поодмаклој стандардизацији морају подразумевати планирану *орјанизацију*, која је далеко од било какве првобитне спонтаности.⁶ Већ је у литератури у Новаковићевом принципу „опште хармоније“ препознат одраз Вуковог и Даничићевог начела „опћене правилности“ (Симић 1983: 225), док се ово начело несумњиво огледа и у принципу „доследне правилности“.

2.3. Својеврсну синтезу Новаковићеве нормативистичке мисли препознајемо у канонском издању његове *Српске драматике* из 1902, која је већ описана као „интегрална дескрипција књижевног језика“ и одређена као „прва потпуна норматив-

⁶ „Хармонија је до сад текла из општих основа народног језика, из памћења, напојеног читањем и учењем до сад написаних књига и списка. [...] Али у хармонији и у традицији која се само тако негује има и мора да буде много недостатака“ (Новаковић 1888: 32).

на граматика екавске варијанте српскохрватскога књижевног језика“ (Симић 1983: 224). Међутим, у потрази за Новаковићевом интегралном нормативистиком, и податке из *Српске драматике*, као што смо већ видели, морамо допунити његовим ранијим и каснијим ставовима који нису нашли директан одраз у овом приручнику. Тако је, на пример, једна од круцијалних замисли изражена много раније, кроз императивну формулацију везану за култивацију српског језичког стандарда, како нараштај после Даничићевог има задатак да „утврди, у живот уведе и изграђеним стилем обогати онај правилни језик, којим Даничић сам пише, којему је правила пронашао и проналази и око којег се, ето, непрестано труди“ (Новаковић 1878: 19). Десет година касније, Новаковић (1888: 40) и даље посебно наглашава стилску и функционалну надмоћ стандардног језика над народним, јер је „историјски закон да се сваки језик цепа на народни и књижевни језик, чим се њим почне мало боље писати“.

2.4. Обогаћивање *изграђеним стилем* Новаковић (1888: 29) види као задатак за који ће бити задужени „песници, приповедачи, философи, историци, правници, државници, политичари, математичари, природњаци“, а овим ставом као да је најавио скорашњу епоху „београдског стила“, у којој ће управо Милан Ракић, Симо Матавуљ, Бранислав Петронијевић, Слободан Јовановић, Михаило Петровић Алас, Јосиф Панчић и други суштински модернизовати стандардни језик и све његове функционалне стилове. Иако је примат у Новаковићевом редоследу и овде дат књижевницима, инсистирање на *функционалној поливалентности* стандардног језика, оличеној у настанку различитих функционалних стилова, видљиво је и пре настанка теорије и термина у оквиру Прашке лингвистичке школе.⁷ Већ је истакнуто како је „импресиван [...] степен сагласности између ових теоријских увида језичке науке XX века и онога што нам је, у претходном столећу, начинући исту тему, саопштио наш Стојан Новаковић“ (Ивић М. 1985: 334).

2.5. По Новаковићевом мишљењу, проистеклом из прихватања културолошких и политичких матрица устаљених у романтизму, стандардни језик, служећи читавој нацији и устаљујући је, постаје и *национални језик*, који у држави комуникативно повезује „у свој склоп разна сродна, а често и несродна племена“ (Новаковић 1888: 42). Из овакве поставке, следила су и његова нова одређења стандардизованог идиома, чији је значај прва подвукла Драгана Мршевић-Радовић (2007: 376): „У тек насталој држави, српски књижевни језик постао је њен државни и службени језик.

⁷ Уп. Новаковићеве функционалностилистичке напомене: „Као што је језик математичара различит од језика песника, језик филолога различит од језика приповедача, језик политичара и правника различит од језика педагога или васпитача, тако сваки круг рада, сваки круг живота, сваки staleж има свој засебан језик, са засебним обртима, засебном терминологијом, речима, фигурама и значењима“ (Новаковић 1888: 80).

У социолингвистици се не поклања пажња чињеници да је Стојан Новаковић увео назив *државни њословни језик* за српски народни књижевни језик (екавског изговора) који је прихваћен у службеној и јавној употреби у оквирима српских државних граница“.⁸

2.6. Новаковићева нормативистичка мисао и суд увек су зато пратили актуелно стање у српској култури и државности. Тако је још током 70-их година 19. века, у време када ни питање ортографског проседеа није било сасвим стављено *ad acta* на државном нивоу,⁹ у раду *Филолоџија ѓласа и ѓласови српскоџа језика* (Новаковић 1873) изнео ваљане аргументе за фонолошки, а против морфонолошког правописа у српском језику (Белић 1998: 449–450), да би готово пола века касније, 1914. године, пред крај живота још увек нудио и одговоре на актуелна питања изговора у гласовитој Скерлићевој анкети. Како су његови ставови изношени у дугом временском периоду, али у склопу јединственог и постојаног нормативистичког модела, елементи тог система биће у наставку рада анализирани по нивоима стандарднојезичке структуре, тј. по типу норме (графијско-ортографске, ортоепске, фонетско-фонолошке и граматичке, па и стилистичке),¹⁰ а смештани истовремено у социолингвистички модел анализе стандардизације српског језика, разрађен у монографији Милорада Радовановића (2003).

3. Улога институција у стандардизацији. Кодификацију (прописивање) и имплементацију (примењивање) стандарднојезичке норме Новаковић је увек везивао за функционисање *инстџиџиуџија*. У време када је у српској нормативистици управо Новаковић прецизно дефинисао вредносни критеријум *језика добрих ѓисаца* (Мршевић-Радовић 2007: 375) – доминантан и позније, чак и у Белићевој епохи – парадигма за стандардни језик препознавала се понајпре у *језику књижевности*.¹¹ И Новаковић је сматрао стога да језик наших писаца ваља што је могуће више стандардизовати на одређеним језичким плановима (фонетско-фонолошком, графијско-ортографском), а да и такав процес на себе опет мора преузети ауторитативна институција. Избор је оправдано пао на Српску књижевну задругу, којој је Новаковић наменио улогу престижног издавача који ће унификовати правопис

⁸ Три године касније, Новаковић (1891) поново разматра проблем односа нације и језика, устајући против окупаторовог терминолошког решења да се српски језик у Босни назива „земаљски језик“.

⁹ Последња државна забрана скинута је са Вуковог графијско-ортографског модела 1868. године.

¹⁰ Више је него занимљиво да је Новаковић, иако Даничићев ученик и следбеник, најмање пажње поклањао ортоепској, прецизније акценатској норми (Белић 1998).

¹¹ При избору писаца који би ушли у репрезентативан корпус српске књижевности, прецизира Новаковић (1888: 84), „ваља више гледати на богатство и правилност језика, на јако осећање језика у извеснога писца него и на шта друго“, уводећи тако и појам *језичкоџ осећања*, који ће касније посебно разрадити А. Белић.

и језик у својим издањима, која ће опет даље популаризовати и устаљивати норму стандарда. Стога се и предговори *Српској грамаџици* из 1894. и 1902. године, па и читав њихов текст, могу читати као нормативистичка основа за приређивање бројних књижевних, научних и публицистичких издања у тада најзначајнијој издавачкој кући, чији су аутори били престижни српски интелектуалци.

Стварање *нормативної речника* (Стијовић 1985: 368), опет, Новаковић је видео само под сводовима Српске краљевске академије, превиђајући у процесима кодификације историјски и културолошки значај Матице српске. Кодификација правописа у форми засебног издања, насталог као производ институционалног напора и одвојеног од граматике, Новаковићу очито није била у фокусу језичког планирања, нити је такву иницијативу било где покренуо.

4. Именовање стандардног језика и питање графије. У својим граматицима Новаковић је вуковски стандардни језик доследно називао *српским*, сумњајући у оправданост двочланог именовања, али је, зарад културног и језичког јединства Срба (православаца и католика) и Хрвата, 1902. године допуштао диграфију:

„Осим ових слова [руске грађанске азбуке коју је реформисао Вук – прим. А. М.] пише се српски језик и латиницом међу Србима западне (католичке) цркве и Хрватима, који су ради књижевног јединства са Србима, примили место свога обласног дијалекта наш српски језик, па га сад и хрватски зову. Слова којима ми пишемо зову се насупрот латиници *ћирилица*. Знаци су латинице за писање српскога језика ови: [...]“ (Новаковић 1902: 27).

Овакав поглед имао је и своју дужу праисторију, а Новаковићев научни став о односу језичких израза Срба и Хрвата није се с временом ни мало мењао под утицајем промењених друштвених и политичких околности.¹² Врло је вероватно и да је латиницу прихватио првенствено имајући на хоризонту традицију Срба католика. На Скерлићево питање о статусу двају писама у анкети из 1914, дванаест година након коначног издања граматике, Новаковић није одговорио ништа, фокусирајући свој одговор само на статус изговора.

5. Ортографска и интерпункцијска решења. Решавајући графијска питања, Новаковић је истовремено нудио и многа ортографска решења за проблеме који нису били разрешени ни у теорији ни у пракси. Неодрживост неустаљеног правописа у српској култури добро је описао у предговорима граматика:

¹² Новаковић (1891), полемичући са загребачким књижевним листом *Vienac*, раздваја наречја заједничког језика по националном критеријуму, следећи Копитарове, Вукове и Миклошичеве ставове: „А да су *шиокавци* Срби, а *шиокавијина* српско наречје према хрватској *чакавијини* и *кајкавијини*, то ваљда му неће пасти на памет ни да побија.“

„Као други разлог да се с овим целокупним издањем пожурим послужила је потреба једна, која се од не давно почела у нас све живље осећати. То је потреба да се и у нашем језику што ближе и што потпуније одреде правила интерпункције и правописа. Осећање те потребе без сумње је само по себи очевидан знак напретка у нашем књижевном језику. Оно се јавило у једанпут и на источној и на западној страни нашега народа“ (Новаковић 1894: VI, Новаковић 1902: VI).

У њему је експлицитно наглашена улога СКЗ-а у уједначавању правописних правила одмах по оснивању 1892. године, као и узор при таквој унификацији: „Хтело се да наш књижевни језик и у тој својој спољној страни ојача и да се у свему до појединости примакне великим европским књижевним језицима, који су природан углед нашем књижевном језику“ (Новаковић 1894: VI–VII, Новаковић 1902: VI–VII). Како је текао нормативистички процес устаљивања од тражених решења у издавачкој кући до понуђених решења у новом поглављу граматике, аутор је сажето описао:

„Као основица правилима о правопису што су у овој књизи изложена, послужило је оно што је поменути одбор Српске Књижевне Задруге својим споразумом утврдио. Мени је ваљало да по тој основици листу примера попуним, да правилима облик и распоред дам, и да их с граматиком у склад доведем“ (Новаковић 1902:VIII).

Кључна одлука у стању српске ортографске неуређености била је она, донесена након филолошке расправе дате на две стране, да се са граматичке пређе на логичку интерпункцију: „Следујући овоме што сам навео, и ја сам у правилима интерпункције, штампаном у додатку ове књиге, узео за основ интерпункцију логичку“ (Новаковић 1902: XI). Ово је био преломан тренутак у развоју наше правописне мисли, што је недовољно често наглашавано у литератури: „Новаковић, наиме, први пут у историји наше филологије, даје кодификацију *логичке* интерпункције“ (Симић 1983: 226).¹³ Обимно поглавље о интерпункцији у граматици последица је Новаковићеве озбиљне теоријске припреме за реформу, из које су потом изведене успешне дефиниције, класификације и типологије интерпункцијских система.

Процеси модернизације и европеизације норме српског стандарда подразумевали су снажније стране утицаје, пре свега француске, који ће још препознатљивији постати у епохи тзв. „београдског стила“ која ће тек уследити. Па ипак, јак уплив француске интерпункције у српску експлицитно је назначен, и пре чувене расправе Богдана Поповића, већ код Новаковића. Додуше, страни утицај јавља се само као

¹³ На другоме месту, Р. Симић (1991: 399) истиче и улогу Љубомира Недића у преласку на логичку интерпункцију.

допуна коју је додао основним принципима, произишлим из Вукове и Даничићеве правописне праксе:

„Ово што је главно и што се свуда може потврдити примерима из Вука и Даничића, попунио сам правилима о раздвајању осталих реченичних делова, и у томе сам се држао поглавито правила француских, пошто се и иначе поменути начин у својој основи највише подудару с француским“ (Новаковић 1902: XI).

Уз подробна решења основа логичке интерпункције, Новаковић је одмах предвидео механизме неопходне евалуације (вредновања) и потенцијалне реконструкције (преправљања) ортографске норме, последњих фаза у стандардизацији: „Ако у свему и не будем погодио, довољно је, ако будем добрим путем упутио. У том ће се последњем случају лако попунити што ја сад будем омашио, или исправити што не будем погодио“ (Новаковић 1902: XI).¹⁴ Да је овакве нормативистичке механизме заиста прихватио и одобравао, можемо судити и на основу реакције на тачне замерке Милана Решетара: „Са захвалношћу сам употребио већину многобројних напомена из рецензије д-ра М. Решетара у ‚Делу‘ (марта 1895)“ (Новаковић 1902: XIV). Такође, он је са пуном пажњом пратио и рекацију културне јавности на понуђена решења, тражећи узроке таквих реакција при имплементацији (примењивању) или одбијању нових решења.¹⁵ Увиђајући да честе реконструкције ортографске норме нису пожељне, мотивацију за нуђење новог решења Новаковић је пронашао у потреби за *унификацијом* и *интернационализацијом* нашег правописа:

„Ни нама није било до мењања, и што смо оној једној тачки незаборављенога и ненадмашног учитеља додали још једну, имали смо свога разлога. Тај разлог је што се у целом свету, од Јелина до Француза за исту (по суштини) службу употребљава знак двеју тачака. Што бисмо ми Срби у томе ишли другим путем и тражили друга средства? Надамо се да ће се овоме разлогу и остали поклонити, те да ће се и у тој ситници наш правопис изједначити“ (Новаковић 1902: XIV).

¹⁴ Новаковићева начела логичке интерпункције касније су само у појединим тачкама доживела темељну реконструкцију.

¹⁵ „Новина о р (са две тачке озго), коју сам по договору с млађим књижевним пријатељима из Српске Књижевне Задруге увео као правописни знак није још свуда нашла пријема као што се очекивало. Главни је узрок што је пок. Ђ. Даничић за исту службу употребио *p* с једном тачком“ (Новаковић 1902: XIV).

Новаковић није превиђао ни значај *ујоџребе* (*узуса*) или, ауторовим речима, „обичаја“ при нормирању, узимајући га као рационалан критеријум при ортографским недоумицама:

„Онима који су осуђивали наше ширење опште-признатог правила о д и на парно му т (чл. 82, 98 и 807 г) напомињемо само да наша јерес није тако велика како њима изгледа и да за њу има такође разлога који нису ни у каквој опреци с усвојеним у нас начелима фонетичког правописа и са садашњом практиком њиховом. Нека то коначно одлучи обичај, који на другим местима поглавито и пресуђује питања ове врсте, пошто – на послетку – правопис није само за употребу филолошких педаната него за образоване писце свега народа“ (Новаковић 1902: XV).

6. Питање изговора српског стандардног језика. Познато је да је Новаковић у почетку писао ијекавицом, вођен идејама и личном одлуком Ћ. Даничића (Белић 1998, Ивић П. 1998, Симић 1983), али да је од таквог решења одустао, увиђајући утопију у идеји да ће сви екавци временом прећи на ијекавицу. Ако је негде суштински мењао своје нормативистичке погледе, онда је то несумњиво у погледу на рефлексе јата у српском стандарду.

Препознајући политичке импликације нормативистичких одлука при језичком планирању, наглашавао је непрекидно Новаковић (1888: 68) како је функција стандардног језика и хомогенизација нације, тј. како треба да „привлачи она племена која су на прекретници међу Србима и Бугарима“. ¹⁶ Стога је из политичких разлога одустао од ијекавице као јединог прописаног изговора и пристао на двојство: „Признајем да јужни говор за западне крајеве има исто онако меродавних разлога, какви се још пре и по јачим узроцима морају признати и источном говору за источне крајеве“ (Новаковић 1888: 68). ¹⁷ Вођен моделом екавице који је Вук предлагао на основу урбаних говора Београда и Крагујевца, ни Новаковић није нормирао недоследности шумадијско-војвођанског екавизма. ¹⁸

Иако је у својој *Српској грамањници* кодификовао екавски изговор, у коначном виђењу, оном из Скерлићеве анкете, Новаковић је као научник и политичар од формата лингвистичко решавање суштинског питања стандардног „српско-хрватског“ језика видео у нераскидивој вези са политичким решењем, односно у

¹⁶ П. Ивић (1998: 300) додаје да је ту мислио „у првом реду на Македонце“.

¹⁷ Из наведеног разлога Новаковић никада није оцењивао колико је Вукова реформа подстигла национално консолидовање (Ивић М. 1985: 332–333).

¹⁸ „Тиме је књижевна екавица добила много доследнију физиономију од ијекавице. Али она је на тај начин постала зависном од ијекавице, по постању само њен варијетет, са којом у свим осталим тачкама има идентичну структуру“ (Симић 1983: 225–226).

ставу државе, нудећи платформу језичке политике у србистици. Направивши паралелу са некадашњим статусом Вукове ћирилице и фонолошког правописа, који је коначно такође разрешила држава 1868, он констатује: „У пракци се питање о дијалекту не би могло прекинути на страну источног дијалекта [екавице – прим. А. М.] без учешћа државних власти српскога и хрватскога народа“ (наведено према: Брборић 2016: 142). Фактор државе Новаковић је нагласио понављањем, сада уз прецизирање значаја битних државних механизма примене норме, образовног и издавачког система: „И у овом питању треба узети на ум утицај и држање државних власти према овоме питању, јер од њих зависе школе и толике публикације“ (Брборић 2016: 144).

Коначно решење статуса изговора у будућности Новаковић није видео без праве научне и политичке „агитације“, а сматрао је да је за актуелни тренутак најбољи *status quo*, истичући да напоредно употреба два изговора у стандарду не угрожава његово функционисање: „О њему нема још ни праве агитације, ни озбиљних покушаја за какву год одлуку на једну или на другу страну. Стање је садашње: мирно писање у два говора једно покрај другог. Ја не знам да је ма ко на западу нашега народа напустио јужни говор, па почео да пише источним“ (Брборић 2016: 142). Иако се напослетку експлицитно изјаснио за екавски изговор као једини у стандарду, Новаковић је сматрао да један од изговора превагу треба да однесе у употреби, „природним током“,¹⁹ мада се данас оправдано можемо упитати колико су такви токови у стандардном језику као неорганском идиому уопште могући:

„Ја и сад мислим да није време ломити међу два говора, већ да треба оставити и једном и другом равноправност да се боре. При том ја сам једнако из различитих разлога да источни говор треба да буде узет за општи говор нашега књижевног језика. Али сам да то буде природним током, истинитом моралном победом, ако је могуће. Донде може остати овако како је“ (Брборић 2016: 145).²⁰

Павле Ивић (1998: 249) био је сасвим у праву када је оценио да је решавање питања изговора Новаковић све време сагледавао првенствено из српске перспективе и гледајући српски интерес: „Стојан Новаковић ипак се приклонио екавском

¹⁹ Овакво Новаковићево резонување П. Ивић (1998: 302) оцењује као саветовање „са много умерености и чак скепсе“.

²⁰ Помирљив однос према могућности да изговори остану у напоредној употреби Новаковић (1888: 69) најављује и раније: „Баш и онда кад би се обадва та говора одржала, не би била никаква сметња целини књижевнога језика српског“.

изговору, полазећи од стања у кнежевини Србији и схватајући да нема изгледа да се око ијекавског језика окупе сви Срби.²¹

7. Граматичка кодификација. И као кодификатор граматике Новаковић се остварио више као практичар но теоретичар (Белић 1998), преузимајући основни теоријско-методолошки оквир од својих претходника, пре свих Даничића и Миклошича, али и Будманија (Ђупић 1985: 337).²² Његове средњошколске граматике, међутим, биле су основни механизам преношења нормe у српске школе читаву деценију, чак и када су им се придружиле конкурентске из пера Љубомира Стојановића:

„Од разлога, из којих сам то [приређивање целокупног издања граматике – прим. А. М.] помишљао, један је, што је ова Српска Граматика у нашој књижевности још једнако једино дело, у којем је целокупна настава о српском језику израђена једноставно и по једној потпуној основи. Читав низ нараштаја и у Краљевини и по осталим српским крајевима, кроз пуних десет година (1880–1890) учио се по овој граматизи“ (Новаковић 1984: VI, Новаковић 1902: VI).

Прво издање сакупљених и обједињених школских граматика, сада под насловом *Српска грамаџика*, завршено је и објављено 1894. године, а у њој је аутор указао и на дужину активног бављења проблемима нормативне граматике: „Моја ‚Српска Граматика‘, у којој се збира рад пуних двадесет и пет година, више пута прекидан и на ново започињат, излази сад први пут овако у целини, у једној књизи“ (Новаковић 1894: III). Нормативистички приступ граматизи био је другачији но код Бошковића и Живановића: акценат је пренет са пуристичког детаљисања у којем се жели, кроз игнорисање свих иновација, окаменити стање, на интегрални приступ граматизи, у којем се на свим нивоима анализира језик као живи систем што се у употреби мења чак и на нивоу стандарда.²³ Тако је ова граматика превладала ригидан однос према обавезности вуковско-даничићевског, већ помало застарелог модела базираног на фолклорном коинеу и отворила простор за продор граматичких, пре свега синтаксичких иновација које ће модернизовати српски стандард у епохи тзв. „београдског стила“. Томе је, додајмо, допринела и концепција Речника СКА, која је такође била усмерена и на живи језик у употреби, а не само на устаљени језик постојеће српске

²¹ Истовремено, Новаковић је увек инсистирао на језичком зближавању са Хрватима, „идући у томе за примером свог учитеља Даничића“ (Ивић П. 1998: 292).

²² „Најзначајнији његов рад на језику је потпуна школска граматика, у којој је Миклошићев и Даничићев материјал дат у сређеној, pregledно i јасно изложеној целини“ (ЕЈ 1965: 308). Веза са Даничићевим и Миклошичевим погледом на језик констатује се и у ЕСН 2008: 756. П. Ивић (1998: 269) констатује да су Новаковићеве граматике биле „за оно време врло добри граматички уџбеници у традицији вуковског језика.“

²³ Уп.: „У догматично језикословно ситничарење Новаковић се није упуштао“ (Ивић П. 1998: 236).

књижевности.²⁴ Граматичару Новаковићу највише је било стало до примене правила у пракси, не само школској, па је у томе циљу посебно бринуо о методичком аспекту нормативног приручника.²⁵

8. Закључак. Новаковићеви нормативистички поступци, понекад у литератури оцењивани као анахрони, недовољно оригинални, па и погрешни, заправо су сагледавани ван одговарајућег социолингвистичког и културолошког контекста. Наиме, у Новаковићево време, које непосредно претходи епохи тзв. „београдског стила“ током које је српски стандардни језик коначно стабилизован, још је било лутања у нормативистици, условљеног одсуством савремених нормативних приручника (граматике, речника и правописа), али и исувише ригидним одржавањем тада већ помало застарелог вуковског модела с половине 19. века. Стога је Новаковићева основна намера била да се стандардни језик устали и у теорији, кроз даљу кодификацију, али још више на плану примене, првенствено у образовном, административном и издавачком систему.

Полазећи од очекиване социолингвистичке поставке да у стандардизацији више него важну улогу има и нова држава, која је у његовим позним годинама опет била у настајању, Новаковић је нека тешка нормативистичка питања, попут статуса писама и изговора, оставио у својим расправама нерешеним и отвореним, рачунајући у будућности на *ујошребу* као критеријум који ће условити селекцију у говорној и државној заједници.

На основу пажљивог читања литературе може се закључити да време ради у прилог све бољег статуса Новаковића као језичког нормативисте. О Новаковићевим нормативистичким доприносима још увек са резервом у вредновању међу последњима је писао Михаило Стевановић (1967), али је суштински преокрет при оцењивању стигао у теоријско-методолошки сјајно осмишљеним радовима Радоја Симића (1983) и Милке Ивић (1995), да би се данас врло високо мишљење о Новаковићу као лингвисти (граматичару и лексикографу) све више устаљивало у литератури (Мршевић-Радовић 2007, Драгићевић 2015, Драгићевић/Ломпар 2017: 96).

Највећим доприносом развоју српске нормативистичке мисли сматрамо Новаковићев антипуристички однос, тј. његово превладавање актуелних а уских погледа на развој стандарда. Исти однос према српском стандарду наследио је потом од свога учитеља и Љубомир Стојановић (Милановић 2002). Благонаклоним односом према променама, новинама које доноси функционисање стандардног језика

²⁴ Због ограничености обима реферата, о Новаковићевим погледима на лексичку норму, најподробније описаним у литератури, овде неће бити више речи. Уп. Стијовић 1995, Драгићевић 2015, Јошић 2016.

²⁵ „Јединству књиге и лакој употреби свију њених правила намењен је поглавито Кључ, који је на крају. Свако правило из књиге, свака поједина реч, употребљена ма где у књизи као предмет правила или пример, наћи ће се путем Кључа“ (Новаковић 1902: XII).

при праћењу развоја модерног друштва са новонасталим потребама у различитим областима културе, Стојан Новаковић је припремио терен за своје наследнике у нормативистици, антиципирајући чак и кључне идеје Прашког лингвистичког кружока. Управо су се млађи Новаковићеви настављачи на овоме пољу – Александар Белић, Богдан Поповић и Јован Скерлић – остварили као темељни међаши нове епохе у развоју стандардног језика, епохе тзв. „београдског стила“, којој дугујемо већ стогодишњу традицију модернизованог српског језичког стандарда. Овоме процесу и Стојан Новаковић дао је немерљиви допринос.

ИЗВОРИ

Новаковић 1863: Стојан Новаковић, *Лак њоїлед на развиїак срїске књижевности*, Лицејка, II, 1–41.

Новаковић 1873: Стојан Новаковић, *Филолоїија їласа и їласови срїскоїа језика: линївистїиичка сїїудија*, Гласник Српског ученог друштва, XXXVII, 1873, 1–108.

Новаковић 1878: Стојан Новаковић, *Ђуро Даничић или Филолоїија и књижевни језик срїски 1874 и 1877: їриликот їрославе їридесетїе їодине књижевноїа рада Досїїејева*, Беч: Наклада Уредништва „Српске зоре“.

Новаковић 1888: Стојан Новаковић, *Срїска краљевска академија и неїовање језика срїскої : Посланица Академији наука философских*, Глас СКА, Београд, X, 1–87.

Новаковић 1891: Стојан Новаковић, *Срїски или хрвайски језик*, Видело, Београд, 25. октобар / 6. новембар.

Новаковић 1894: Стојан Новаковић, *Срїска їрамаїиика*, прво целокупно издање, Београд: Државна штампарија.

Новаковић 1902: Стојан Новаковић, *Срїска їрамаїиика*, друго целокупно издање, Београд: Државна штампарија.

Новаковић 1911: Стојан Новаковић, *Досїїеј Обрадовић и срїска кулїура*, у: Споменица Доситеја Обрадовића, Београд: СКЗ, 5–37.

ЛИТЕРАТУРА

Белић 1998: Александар Белић, *О великим сївараоцима*, Изабрана дела Александра Белића, том 6, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Белић 1999: Александар Белић, *Исїиорија срїскої језика : сїїудије, расїраве, криїиике*, Изабрана дела Александра Белића, том 7, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Брборић 2016: Вељко Брборић, *О анкеїи Јована Скерлића у Срїском књижевном їласнику*, Београд: Чигоја штампа.

Драгићевић 2015: Рајна Драгићевић, *Сїїојан Новаковић као линївистїа*, Наш језик, XLVI/3–4, 1–9.

Драгићевић/Ломпар 2017: Рајна Драгићевић и Мило Ломпар, *Сїїојан Новаковић о језику и књижевности*, у: Стојан Новаковић : живот, дело, време, Београд: САНУ, 85–124.

EJ 1965: *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.

ЕСН 2008: *Енциклопедија срїскої народа*, Београд: Завод за уџбенике.

Ивић М. 1995: Милка Ивић, *Поједи Стојана Новаковића на српски књижевни језик*, у: Стојан Новаковић – личност и дело : научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Београд: САНУ, 331–335.

Ивић П. 1998: Павле Ивић, *Прејед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Јошић 2016: Неђо Јошић, *Новаковићева 'Посланица' о његовању језика српског – њен карактер и значај за развој српске лексикографске мисли*, Наш језик, XLVII/1–2, 59–71.

Милановић 2002: Александар Милановић, *Љубомир Стојановић и борба против јуризма у српском језику*, у: Љубомир Стојановић : живот и дело, Ужице: Учитељски факултет Ужице, 287–296.

Мршевић-Радовић 2007: Драгана Мршевић-Радовић, *Јован Силејић и Стојан Новаковић о српском књижевном језику*, Славистика, XI, 371–379.

Поповић 1921: Павле Поповић, *Млади Новаковић*, у: Споменница Ст. Новаковића, Београд: СКЗ, 1–9.

Радовановић 2003: Милорад Радовановић, *Социолингвистика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Симић 1983: Радоје Симић, *Стојан Новаковић и српска филологија (Поводом 140 година од рођења*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 12/1, Београд, 217–229.

Симић 1991: Радоје Симић, *О нашем књижевном језику*, Никшић: Универзитетска рјеч.

Стевановић 1967: Михаило Стевановић, *Новаковићево место у науци о језику*, у: Споменница посвећена 50-годишњици смрти Стојана Новаковића, Београд: САНУ, 23–32.

СТИЈОВИЋ 1995: Рада Стијовић, *Стојан Новаковић и модерна српска лексикографија*, у: Стојан Новаковић – личност и дело : научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992) (ур. В. Стојанчевић), Београд: САНУ, 365–371.

Ђупић 1995: Драго Ђупић, *'Српска граматика' Стојана Новаковића*, у: Стојан Новаковић – личност и дело : научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Београд: САНУ, 337–343.

Чутура 2014: Илијана Чутура, *Центар и периферија у јубиларном Колу*, у: Српски језик у огледалу Српске књижевне задруге, Београд: СКЗ, 139–157.

Aleksandar M. Milanović

STOJAN NOVAKOVIĆ AS A LANGUAGE NORMATIVIST

S u m m a r y

Stojan Novaković's concept of standard Serbian language, developed from 1863–1914, gained its final form in *Srpska gramatika (Serbian Grammar)* in 1902. In this paper, we analyze Novaković's work from the socio-linguistic aspect in an effort to determine its relevance for the standardization of the Serbian language.